

Sağlamlıq İmkanları Məhdud Uşaqlarla Aparılan Sosial İşdə Vacib Məqamlar

Sosial İş Üzrə Mütəxəssis
Fərmanlı Gülqədəm
gulqedem96@gmail.com

Xülasə

Əlilliyi olan şəxs və onun ailəsi yaşadıkları cəmiyyətin strukturundan və ümumi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif psixososial və iqtisadi problemlərlə qarşılaşırlar. Əlilliyi olan şəxslər və onların ailələri sosial münasibətlər prosesində müxtəlif çətinliklərlə üzləşir, ayrı-seçkiliyə məruz qalır, cəmiyyətdən kənarlaşdırılır və olduğu kimi qəbul edilmirlər. Xüsusilə sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar və onların ailələri, kifayət qədər sosial dəstək mexanizmləri ilə əhatə olunmadıqları və cəmiyyətdə qəbul edilmədikləri təqdirdə problemin aradan qaldırılmasında özlərini çox gücsüz hiss edə bilirlər. Bu səbəbdən sağlam əlaqələr prosesinin təmin edilməsi, bu prosesdə cəmiyyətin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi istiqamətində səylər hər iki tərəfin xeyrinə müsbət nəticə verəcəkdir. Əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətə inteqrasiyası və eləcə də sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların inkişafı üçün uyğun iş aparılması istiqamətində sosial işçilərin rolu önəmli və böyükdür.

Açar sözlər: əlilliyi olan şəxs, sağlamlıq imkanları məhdud, sosial iş.

İxtisarlarm siyahısı

SİMU Sağlamlıq İmkanları Məhdud Uşaqlar

ÜST Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı

Əlillik bəşəriyyətin bir hissəsi, əlilliyi olan şəxs isə cəmiyyətin bərabərhüquqlu bir üzvüdür. Bir çox insan sağlamlığında müxtəlif çətinliklərlə üzləşə və həyatı əhəmiyyət kəsb edən bir çox funksiyasını itirə bilər (WHO, 2011).

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) əlilliyi üç kateqoriyaya bölmür:

1. Zədə (impairment): Sağlamlıq baxımından psixoloji, fizioloji və anatomik strukturlar və ya funksiyalardakı çatışmazlıq və anormallığı ifadə edir;
2. Məhdudluq (disability): Bu şəxslər normal şəkildə və ya normal olaraq qəbul edilən məhdudiyyətlər daxilində bir fəaliyyəti yerinə yetirməkdə əngəl yaşayırlar;
3. Handikap (Handycup): Yaş, cins, sosial və mədəni amillərdən asılı əlillik səbəbindən fərddən gözlənilən rolların məhdudlaşdırılması və ya yerinə yetirilə bilməməsi deməkdir. Yəni fərdin gündəlik həyatını təmin edəcək qədər özünə baxa bilməməsi, üzməyi öyrənmə bilməməsi və ya həvəskar olması da bir maneədir (08.07.2020. <https://www.hurriyet.com.tr/aile/engelli-cocuklarla-iletisimin-altin-kurallari-420595>).

Əlilliyi olan, lakin 18 yaşına çatmamış şəxslər isə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar sayılır. “Xüsusi şərait yaradılmadan təhsil almasında çətinliklər yaranan fiziki çatışmazlığı, əqli və (və ya) psixi ləngimələri olan şəxslər sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər” (Sağlamlıq İmkanları Məhdud Şəxslərin Təhsili (Xüsusi Təhsil) Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2001), “öz həmyaşıdları ilə müqayisədə inkişaflarında geri qalma və ya hərəkəti, qavrama (koqnitiv), kommunikativ, sensor və başqa funksiyaların pozulması aşkar olunan uşaqlar isə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar (SİMU) sayılır” (Məmmədov və digərləri, 2013). SİMU-nun cəmiyyətə adaptasiyası üçün müxtəlif reabilitasiya proqramlarının olması və dövlətin sosial dəstək mexanizmlərinin işlək olması vacibdir.

Tarixi zaman ərzində fərdin sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu, Tanrının qəzəbinin ifadəsi və valideynlərin işlədikləri günahların nəticəsi olaraq dəyərləndirilirdi. Zamanla bu düşüncə tərzinin köklü dəyişməsi nəticəsində sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərə fərqli və daha yaxşı münasibət göstərilməyə başlanılmışdır (İkizöglü, 2005).

Uşaqlar anadangəlmə və ya həyatının müəyyən mərhələsində müvəqqəti və ya daimi əlillik yaşaya bilər. Məhz sağlamlığı müəyyən səbəblərdən itirilən uşaqların ailələrinin belə gözlənilməz vəziyyət qarşısında ilk reaksiyaları sarsıntı və ani şok halıdır. Daha sonra “yox, belə deyil, necə ola bilər” kimi inkar reaksiyaları verilməyə başlayar. Valideynlər və ailə üzvləri qorxu, tərəddüd, kədər və s. qarışıq duyğular yaşamaqdadırlar. Bu prosesi keçirən ailə bir zaman sonra vəziyyəti qəbul edərək övladları üçün edə biləcəkləri istiqamətdə düşünə və dəstək üçün peşəkar mütəxəssisə müraciət etməyi qərara ala bilər. Bu zaman məhz peşəkar mütəxəssislərin

ailə üzvləri ilə doğru ünsiyyəti mühüm önəm kəsb edir. Sosial iş üzrə mütəxəssislərə SİMUNUN valideynləri ilə doğru ünsiyyət qurmağa kömək edəcək tövsiyələri aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- Övladınızın vəziyyətini nə qədər tez qəbul etsəniz, siz və övladınız üçün bir o qədər yaxşı olar. Bu münasibət sizi daha çox xoşbəxt edəcək və övladınızın xarakterik xüsusiyyətlərinə və qabiliyyətlərinə uyğun təhsil verərək inkişafına töhfə verəcəksiniz. Erkən qoyulan diaqnoz və erkən müdaxilə övladınızın daha sürətli inkişaf etməsinə imkan yaradacaq;
- Övladınızın diaqnozunu dəqiqliklə öyrənməyə və bu barədə məlumatınızı artırmağa çalışın. Bu sahədə istifadə edilən terminləri araşdırın. Doğru məlumatı axtarmaqdan çəkinməyin. Məlumat almaq və suallar vermək fikirlərinizi və hisslərinizi bölüşməyi asanlaşdırır;
- Hisslərinizi ailə üzvlərinizlə, ən önəmlisi övladınızın atası ilə paylaşın. Emosiyalarınızı göstərməkdən qorxmayın. Birlikdə övladınızın inkişafına dəstək olmağa və onun ilə zaman keçirməyə çalışın;
- Ağrı və qəzəb kimi təbii duyğularla necə davranacağınızı öyrənməyə çalışın. Lazım olarsa psixoloqdan bu barədə dəstək alın;
- Müsbət baxış bucağınızın itməsinə heç vaxt icazə verməyin. Həyata qarşı nikbin əhval-ruhiyyəniz həm sizi, həm övladınızı, həm də ailə üzvlərinizi mənəvi olaraq gümrah tutmağa kömək edəcək;
- Övladınız üçün effektiv təhsil proqramlarından istifadə edin və onun inkişafını izləyin;
- Övladınıza rəhm etməkdən çəkinin. Ona qarşı göstərdiyiniz normadan artıq müsbət ayrışeçkiliyin onun gələcək inkişafına mənfi təsir edəcəyini unutmayın;
- Unutmayın ki, siz tək deyilsiniz, sizə dəstək ola biləcək insanlar var. Siz, çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək edə biləcək ən vacib mənbə və ən önəmli varlıqsınız;
- Hər bir fərdin özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə alın;
- Duyğu və davranışlarınızda ardıcıl və diqqətli olmağa çalışın. Ailə üzvləri ilə duyğusal bağlarınızın və davranışlarınızın önəmli olduğunu unutmayın;
- Empatik rəftar və davranışı inkişaf etdirin (Obyektivliyini itirmədən özünü qarşısındakı insanın yerinə qoyub onun kimi problemlərinə baxa bilmək və hiss etdiklərini yaşaya bilmək);
- Özünü vaxt ayırın. Həmişə özünü dincəlmək üçün fasilə versəniz, bu sizə və övladınıza daha çox kömək edəcək;

- Fiziki və psixoloji sağlamlığınızı qorumağa diqqət edin;
- Digər övladlarınız varsa, onlara da mütləq vaxt ayırdığınızdan əmin olun. Övladlarınız ilə birlikdə zaman keçirməyi unutmamağa çalışın (Gökcan, <https://www.sosyalhizmetuzmani.org/ozurluailedeiletisim.htm>);

Çətin həyat şəraitində olan şəxslər kateqoriyasına daxil olan SİMU və onların ailələri xüsusi diqqət və qayğı tələb edir. SİMU və onların ailələri ilə keys üzrə fərdi iş aparən sosial iş üzrə mütəxəssis ailənin həssaslıq dərəcəsini də nəzərə alaraq aşağıdakı məqamlara diqqət etməlidir:

- SİMU və onların ailələrini reabilitasiya dövründə yaxşı tanımalı, ailədaxili münasibətlərin tənzimlənməsinə və ailə fərdlərinin bir-birini dəstəkləməsinə şərait yaratmalıdır. Ailə fərdləri ilə doğru ifadələrdən istifadə edərək qurulan əlaqələr, onlarda mütəxəssisə qarşı güvən hissənin yaranmasına və daha səmimi mühitin formalaşmasına təsir göstərəcəkdir (Cankurtaran- Öntaş, 2001);
- SİMU-nun asudə vaxtını dəyərləndirən fəaliyyətlər yaratmalı və ya bunun üçün uyğun təşkilatlara yönləndirməlidir. Bu məqsəd ilə SİMU və onların ailələrini cəmiyyətə qazandırmaq üçün aktiv fəaliyyət planı hazırlanmalıdır;
- SİMU və onların ailələri ilə fəal əməkdaşlıq etmək, birlikdə daha şüurlu və effektiv mübarizə aparmaq üçün təşkilatlanmağa təşviq edilməlidir. Valideynlər komanda işinə (məsələn, valideynlər də evdə övladlarına zaman ayırmalı, aparılan reabilitasiya işinin effektivliyinə təsir göstərməlidirlər) cəlb edilərək övladları üçün daha effektiv şərait yaratmağa kömək göstərməlidir (Erkan, 2003);
- SİMU-nun imtiyazlarının mövcudluğu haqqında ailələrin maarifləndirilməsinə dəstək olunmalı, xidmətlərin təmin edilməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmələrin həyata keçirilməsində müvafiq dövlət qurumlarının əməkdaşları ilə əlaqə saxlanılmalıdır. Sosial işçi ailələrin öz hüquqlarını tələb edə bilməsi üçün onlara ictimai vəkillik etməli və onları doğru məlumatlandırmalıdır (Erkan və Koçyıldırım, 1996);
- SİMU və onların ailələri üçün təşkil edilən xidmətlərin planlaşdırılması və koordinasiyasına kömək edilməlidir (Gibelman, 1995);
- SİMU və onların ailələrinə faydalana biləcəkləri müəssisələri tanımaq üçün daima bu müəssisələr ilə əlaqədə olmalı və onlar arasında körpü yaradılmalıdır (Demiröz, 2001);
- Ehtiyac meyarına uyğun olaraq ailəni aktiv məşğulluq tədbirlərinə yönləndirməli, aztəminatlı ailələri sosial yardım xidmətlərinə istiqamətləndirməli, SİMU-ın təhsil, sosial, psixoloji və pədaqoji bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə dəstək göstərilməlidir;

- Ailələr ilə aparılan sosial xidmət prosesinə dair məlumatlar sənədləşdirilərək qovluqlarda saxlanılmalıdır. Bu, ailənin inkişaf xəritəsini izləməyə, eləcə də gələcəkdə ailənin xidmətin nəticəsini görməsi üçün ən effektiv sənəd rolunu oynayacaqdır;

Əlilliyi olan şəxslərin, xüsusilə SİMU-nun cəmiyyətdən təcridinə yol verməmək, onların cəmiyyətin digər üzvləri ilə bərabər haqq və imkanlardan istifadə etməsinə dəstək olmaq (müəssərlik) üçün ilk öncə ailədən başlanılan doğru maariflənmənin əhəmiyyəti böyükdür. Erkən yaşlarda SİMU-ya göstərilən maddi və mənəvi dəstək, onların gələcəkdə cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsinə köməklik göstərəcəkdir. Bu səbəbdən inkişafının müxtəlif dövrləri üçün bu kateqoriyadan olan uşaqların cəmiyyətdə inkluzivliyinin təmin edilməsi, digər tipik uşaqlar ilə bərabərhüquqlu təhsilə istiqamətləndirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir (Dünya Uşaqlarının Statusu, 2013).

Ədəbiyyat siyahısı

1. Cankurtaran-Öntaş, Özlem. (2001). “Özürülük və Aile Politikaları,”İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet: Prof. Dr. Nesrin Koşar’a Armağan. Yay. Haz. : Kasım Karataş ve Çiğdem Arıkan . Ankara: H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
2. Demiröz, Filiz. (2001) “Görme Özürlü Okullarındaki Sosyal Hizmet Gereksinimi ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi,” Görme Özürlüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları. Yay. Haz.: Kasım Karataş. Ankara, 24-25 Mart 2000. Ankara: Körler Federasyonu.
3. UNİCEF, (2013). *Dünya Çocuklarının Durumu Raporu*. Türkiye: Ankara.
4. Erkan, G. (2003). “Özürlülerle Sosyal Hizmet Uygulamaları,” Hacettepe Üniversitesi. Tıp Fakültesi Dergisi, 2003 Özel Eki. 25, 4: 34-38.
5. Erkan, Gönül ve Şener Koçyıldırım. “Zihinsel Özürlü Çocuklarla İlgili Rehabilitasyon Merkezlerindeki Sosyal Hizmet Uzmanlarının Aile ve Topluma Yönelik Görevleri,” Özürlü, Kent ve Çevre Kongresi, Ankara, 2-6 Aralık 1996 (basılmamış poster bildiri).
6. Gibelman, Margaret. (1995). *What Social Workers Do*. Washington: National Association of Social Workers.
7. Gökcan. K. *Özürlü Çocuklara Sahip Ailelerde İletişim*. <https://www.sosyalhizmetuzmani.org/ozurluailedeiletisim.htm> [02.06.2022]
8. <https://www.hurriyet.com.tr/aile/engelli-cocuklarla-iletisimin-altin-kurallari-420595> [01.06.2022]
9. İFSW, (2014). <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [02.06.2022]
10. İkizoğlu, M. (2005). Özürlü, Özürlü Ailesi Ve Toplum İlişkisi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, (1), 47-60.
11. Məmmədov. C., İsmayılova. Ş., Əlizadə. İ., Orucova. L., Qaziyeva. S., Eyvazova. X., Abdullazadə. F. (2013). Əlil Və Sağlamlıq İmkanları Məhdud Olan Uşaqların Aşkarlanması Üzrə Metodik Vəsait. *İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzi*.
12. Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (Xüsusi təhsil) haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2001.
13. World Health Organization (WHO). (2011). *World Report On Disability*. Geneva.